

Özet

Günümüzde “Ermenistan” olarak adlandırılan yapay devletin bulunduğu bölge, aslında tarihsel olarak Batı Azerbaycan’dır. Binli yıllardan bu yana bölge, Türkler ve Türk kökenli devletlerin hâkimiyetindedir. 1064 yılından itibaren ise Selçuklular bu coğrafyanın tamamını kontrol altına almıştır. Müslümanlar da bu bölgede hâkimiyet kurmuştur.

Ermenistan coğrafyası, tarihsel olarak Rusların kurduğu “Erivan Guberniyası (Eyalet Valiliği)” ile şekillendirilmiş ve bu bölgeye “Ermenistan” adı da Ruslar tarafından verilmiştir. Aslında bölgedeki Ermeniler tarihsel olarak büyük bir nüfusa sahip değildir. Bugünkü Ermenistan’daki Ermeni varlığı, tamamen Rusların bölgeye gelişleriyle ilişkilidir. Ruslar, kendilerine destek olabilecek güçlü bir Ermeni yapılanması kurarak burayı adeta bir sıçrama tahtası gibi görmüş ve sıcak denizlere inme stratejilerinde bu coğrafyayı bir üs olarak değerlendirmişlerdir.

İkinci Karabağ Savaşı, Ermenistan’ın bölgedeki jeopolitik gerçekleri fark etmesine yardımcı olmuştur. Ermenistan’a destek veren büyük güçler, özellikle Rusya bu desteğini geri çektiğinde Erivan yönetimi kendi başına kaldığını ve başka kimsenin onu kurtaramayacağını fark etmiştir. Dolayısıyla Ermenistan, günümüzde akılcı bir strateji izleyip Azerbaycan ve Türkiye’yle iyi ilişkiler kurmak zorundadır.

Batı Azerbaycan’ın Son Bin Yılı

Prof. Dr. Oktay KIZILKAYA - Kars Kafkas Üniversitesi Öğretim Üyesi

“Batı Azerbaycan” tabiriyle günümüzdeki Ermenistan coğrafyası kastedilmektedir. Zira binli yıllarda “Ermenistan” adında bir devlet mevcut değildi. Bu bölge, Arap kaynaklarında “Ermeniyeye” olarak geçmektedir. Bu ifade, “yüksek ülke” anlamına gelmektedir ve Batı Azerbaycan için kullanılan bir tabirdir. Ermeniler kendilerine “Hay”, yaşadıkları ülkeye ise “Hayastan” adını vermektedirler. Günümüzde bile Türkiye’de “Ermeni” ismi yaygın şekilde kullanılmakta olup bu da Türkçeye yerleşmiş bir ifadedir.

Batı Azerbaycan, Azerbaycan’ın tarihi coğrafyasının doğal bir uzantısıdır. Türkler, 1018-1021 yıllarında bu topraklara gelerek faaliyet göstermeye başlamışlardır. Hatta Müslümanlar, 771 yılından itibaren bu bölgeye hâkim olmuşlardır. Tarihî kaynaklar bu bilgileri doğrulamaktadır.

Türkler, 1018-1021 yıllarında Çağrı Bey komutasında bölgeye bir sefer düzenlediklerinde, günümüzde “Ermenistan” olarak bilinen bu coğrafyada Müslümanlar geniş ölçüde hâkim konumdaydılar. Sadece bazı küçük kaleler ve şehirlerde Ermeniler bulunmaktaydı. 1176 Mıryokefalon Savaşı’ndan sonra bu bölge Arap ve İslam kaynaklarında “Türk”, “Türkmen” veya “Türkmenistan” olarak anılmıştır.

1783 yılında Fransa Kralı’na yazılan ve Paris’teki bir üniversite tarafından kaleme alınan “Osmanlı Devleti Tarihi” adlı eserde, bugünkü Ermenistan için “Türkmenistan” ifadesi kullanılmıştır. Tıpkı tarihte “Türkiye” ifadesinin farklı bölgeler için kullanılması gibi “Türkmenistan” da bir dönem bu coğrafya için kullanılmıştır.

Günümüzde “Ermenistan” olarak adlandırılan yapay devletin bulunduğu bölge, aslında tarihsel olarak Batı Azerbaycan’dır. 1783 tarihli eserde bu açıkça görülmektedir. Özetle, binli yıllardan bu yana bölge Türkler ve Türk kökenli devletlerin hâkimiyetindedir. 1064 yılından itibaren ise Selçuklular bu coğrafyanın tamamını kontrol altına almıştır. Müslümanlar da bu bölgede hâkimiyet kurmuştur. Bugünkü Ermenistan sınırları içinde, tarih boyunca “Gökçeköl” olarak bilinen ve Ermenilerce adı “Sevan Gölü” olarak değiştirilen bölgenin kıyısında Duvür Şeddadileri adında bir Müslüman Emirliği bulunmaktaydı. Bu nedenle bölge, binli yıllardan itibaren Türk ve Müslüman yurdu olarak kabul edilmektedir.

Türkler, 1064 yılından çok önce bu bölgeye gelmişlerdir. O dönemde, bugünkü Ermenistan sınırları içerisinde yer alan Merin adlı şehre Kutalmış Bey komutasında, Arslan Yabgu’nun oğlu Kutalmış önderliğinde 60 bin kişilik bir birlik gönderilmiştir. Arslan Yabgu’nun diğer ismi bazı kaynaklarda “İsrail” olarak da geçmektedir. Bu birliğin çok az bir kısmı sağ kalabilmiştir. Zira Ermeniler, bu Türk birliğini misafirperverlikle karşılamış, onları köylere dağıtarak toplu halde bulunmalarını engellemiş, akşam yemeği sırasında ise askerleri zehirlemişlerdir.

Zehirden kurtulanlar ise doğrudan katledilmiştir. Kutalmış Bey ise büyük zorluklarla hayatta kalabilmiştir. Bu olay, miladi olarak 1014-1015 yıllarına tekabül etmektedir.

Bundan üç yıl sonra, 1018 yılında bu hadisenin detaylarını öğrenmek üzere bu kez Çağrı Bey komutasında yaklaşık 3 bin kişilik bir birlik Batı Azerbaycan coğrafyasına keşif amaçlı gönderilmiştir. Bu sefer, Ermenilerin gerçekleştirdiği katliamın bir karşılığı olarak yapılmış; Türklerin bölgeye ilgisinin temelinde bu olaylar yatmıştır. Bu keşif birliği, “İran Azerbaycanı” denilen “Doğu Azerbaycan” üzerinden bölgeye girmiştir. Selçuklu Ordusu, bugünkü Ermenistan coğrafyasını baştan sona keşfetmiş ve ardından Horasan’a geri dönmüştür.

1028-1048 yılları arasında Selçuklu Ordusu, bugünkü Batı Azerbaycan çevresine defalarca

23 Haziran 2025

gelmiştir. Başlangıçta bölge, Bizans'ın kontrolünde görünmekteydi. "Ali" adlı yerleşim bölgesi Bizans hakimiyetinde olsa da esasen bölgedeki hakimiyet daha çok kaleler ve küçük şehirler düzeyindeydi. Bu nedenle Selçuklular, 1064 yılında Batı Azerbaycan'ı Ermenilerden değil, doğrudan Bizans'tan almışlardır. Bölgenin fethi sonrası Selçuklular, kalelere kendi askerlerini yerleştirmiş, aynı zamanda Müslüman emirliklerden de destek almışlardır. Bu destekçilerden biri de Şeddadîlerdir. Batı Azerbaycan'daki kalelerin neredeyse tamamı Şeddadîler'e teslim edilmiştir. Bu tarihten sonra Ermeniler bölgeyi büyük ölçüde terk etmiş, Anadolu'nun iç kesimlerine doğru, özellikle de Kapadokya çevresine göç etmişlerdir.

Anadolu'da Türklerin ilk fethettiği kale, "Ani Kalesi" olarak bilinmesine rağmen aslında Batı Azerbaycan'da Melikşah komutasında ve Nizamülmülk'ün de katılımıyla düzenlenen seferde, Ermenistan tarafında kalan Sürmeli Çukuru (bugünkü İğdir Ovası) hedef alınmış ve burada bulunan Sürmeli Kalesi ele geçirilmiştir. Bu zaferle birlikte bölgede büyük bir Türk hâkimiyeti başlamıştır. Ancak Selçuklular bu bölgede kalıcı olmaktan ziyade fethettikleri şehirleri Müslüman emirliklere bırakmış, bu emirlikler Selçuklular adına bölgeyi yönetmişlerdir.

Bölgede kalmaya devam eden Ermeni din adamları ise Selçuklularla temasa geçmiş, onların yüksek hâkimiyetini tanıyarak varlıklarını bu şekilde sürdürmüşlerdir. Bu süreç, Moğolların gelişiyi birlikte değiştirmiştir. 1220'li yıllardan itibaren Moğollar bölgeye hâkim olmuştur. Moğollar, Ermenilerle diplomatik ilişkiler geliştirmiş, onları kendi yönetimlerine tâbi kılmıştır.

Özellikle Moğolların ordusunda yer alan Nasturî Hristiyanlar, "çadır kilise" geleneğiyle dikkat çekmiş; bu durum Ermeniler tarafından büyük bir ilgiyle karşılanmıştır. Bu sayede Ermeniler, Moğol yönetiminden destek bulmuş ve bölgede etkilerini bir süre daha sürdürmüşlerdir. Ancak zamanla Moğollar hızla Türkleşmiş ve bu dönüşüm sürecinde Ermeniler yeniden sahipsiz kalmışlardır.

Ne zamanki Rusya, 1801 yılında Kafkasya'ya gelerek Gürcistan'ı ele geçirdi; ardından 1805 yılında Türklerin ve Türkmenlerin yoğun olarak yaşadığı Revan (Yerevan) ve genel Azerbaycan coğrafyasını işgal etmiştir. Özellikle 19. yüzyılın ilk yarısında (1806, 1812, 1828 ve 1829 Osmanlı-Rus savaşlarının ardından) bölge büyük bir dönüşüm geçirmiştir. Osmanlı Devleti, bilhassa 1828-1829 savaşlarında mağlup olunca, bu tarihten itibaren hem İran coğrafyasından hem de Anadolu'dan çok sayıda Ermeni, bugünkü Ermenistan olarak adlandırılan Batı Azerbaycan topraklarına göç ettirilerek yerleştirilmiştir.

Günümüzde "Batı Azerbaycan" olarak da bilinen Ermenistan

coğrafyası, tarihsel olarak Rusların kurduğu "Erivan Guberniyası (Eyalet Valiliği)" ile şekillendirilmiş ve bu bölgeye "Ermenistan" adı da Ruslar tarafından verilmiştir. Aslında bölgedeki Ermeniler tarihsel olarak büyük bir nüfusa sahip değildi. Bugünkü Ermenistan'daki Ermeni varlığı, tamamen Rusların bölgeye gelişiyi ilişkilidir. Ruslar, kendilerine destek olabilecek güçlü bir Ermeni yapılanması kurarak burayı adeta bir sıçrama tahtası gibi görmüşler; sıcak denizlere inme stratejilerinde bu coğrafyayı bir üs olarak değerlendirmişlerdir. Batı Azerbaycan'daki Türk varlığı, Ruslar ve Ermeniler tarafından tehdit olarak görülmüş; bu nedenle Ruslar, bölgedeki demografik yapıyı değiştirme politikasını uygulamaya koymuşlardır.

1890'lı yıllara gelindiğinde Osmanlı Devleti'ne karşı başlayan ayaklanmaların bastırılması sürecinde, yaklaşık 400 bin Ermeni yeniden Kafkasya'ya, özellikle Batı Ermenistan ve Batı Azerbaycan merkezli topraklara göç ettirilmiştir. Ruslar, bu bölgede bir "Hristiyan devleti" yaratarak bölgeyi adeta bir sıçrama tahtası olarak kullanmak istemiştir. Tüm bunlara rağmen bölgede Türk ve Müslüman nüfusu azınlık durumuna düşürülemedi. Türkler tarafından kurulan Revan şehri, bunun en iyi örneklerindedir.

Birinci Dünya Savaşı sırasında özellikle 1905 ve 1916 yıllarında, bugünkü Ermenistan'ın birçok bölgesinde Revan merkez olmak üzere katliamlar yapılmış ve bölgedeki Türklerin tamamını göç ettirmeye yönelik şiddet ve terör eylemleriyle yok etmeye çalışmışlardır. Bu bölge, "Kara Kilise" bölgesi olarak adlandırılan Gümrü, Revan ve Alagöz dağlarındaki Türk köyleri tamamen Ermeni komitelerinin saldırılarına uğramıştır. O dönemde Ermenistan boşalmış ve Azerbaycan Türkleri doğudaki Bakü merkezli, şu anda Azerbaycan topraklarına bir kısmı göç etmiştir.

1988 yılında başlayan olaylar sonucunda Karabağ bölgesindeki Türkler ve Ermenistan'daki Kürtlerin tamamı Azerbaycan'a sürülmüş ve 1994 yılında Birinci Azerbaycan-Ermenistan (Karabağ) Savaşı yaşanmıştır. Bu savaşta Ermeniler, Azerbaycan'ın Karabağ bölgesini ve yedi ilini ele geçirmişlerdir. Bu yedi il, Karabağ dahil Azerbaycan topraklarının yaklaşık %20'sine tekabül etmektedir. Bu bölgelerde bir milyon üç yüz bine yakın nüfus yaşarken, Ermeniler tarafından yapılan katliamlar ve sürgünlerle Azerbaycanlılar bu topraklardan çıkarılmıştır. Özellikle Bozalı Katliamı'nda 613 kişi şehit edilmiştir. Bazı kaynaklarda bu sayı 1100 olarak geçmektedir. Bu olayların ardından Azerbaycan Türkleri kendilerini güvende hissedebilecekleri topraklara göç etmiştir.

Karabağ'da Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki çatışmalar devam ederken; Azerbaycan, 2020 yılında başlayan 44 günlük savaşta bazı bölgeleri geri almıştır. Ayrıca 2023

23 Haziran 2025

yılındaki operasyonlarla diğer bölgeler de geri alınmıştır. Türkiye'nin de verdiği siyasi destek sayesinde Azerbaycan, 27-28 yıl işgal altında kalan topraklarını geri kazanmayı başarmıştır.

Sonuç

Batı Azerbaycan'dan göç ettirilen yaklaşık 350-400 bin Türk, Ermenilerin katliamları ve terör eylemleri sonucu bölgeyi boşaltmak zorunda kalmıştır. Bu insanların vatanlarına geri dönmesi, Türk Dünyası ile bağların kurulmasında öncü rol oynayacaktır. Bu insanlar, yaklaşık 30 yıl önce Ermenistan'ın siyasi, kültürel ve coğrafi yapısını iyi bildikleri için bölgedeki kültürel ve siyasi gelişmelere katkı sağlayabilirler. Ancak Ermeniler, bu durumu kabul etmeyerek kendilerine zarar vermektedirler.

Toplumlar birbirini kabul ettiğinde Türk Dünyası ile Ermenistan arasındaki ulaştırma bağlantıları da kurulacak ve Ermenistan, Türkiye üzerinden Avrupa'ya ulaşacaktır. Bu, Ermenistan'ın ekonomik refahını, barışını ve gücünü artıracaktır. Türk Dünyası ile Ermenistan'ın birleşmesi, Ermeniler için ekonomik ve toplumsal refah anlamına gelmektedir. Eğer Ermeniler bunun bilincine varırlarsa, Türkiye ve Azerbaycan'dan daha fazla çağrı alabilirler.

İkinci Karabağ Savaşı, Ermenistan'ın bölgedeki jeopolitik gerçekleri fark etmesine yardımcı olmuştur. Ermenistan'a destek veren büyük güçler, özellikle Rusya bu desteğini geri çektiğinde Erivan yönetimi kendi başına kaldığını ve başka kimsenin onu kurtaramayacağını fark etmiştir. Dolayısıyla Ermenistan, günümüzde akılcı bir strateji izleyip Azerbaycan ve Türkiye'yle iyi ilişkiler kurmak zorundadır. Zira ülke, Azerbaycan ve Türkiye arasında sıkışmış durumdadır. Bundan ötürü Ermenistan, Azerbaycan'la iyi geçinmenin yollarını aramaktadır. Aslında Türkiye ve Azerbaycan, Ermenistan'ı barışa zorlayarak onu kurtarmaya çalışmaktadırlar.

Yazar Hakkında

Prof. Dr. Oktay KIZILKAYA - Kars Kafkas Üniversitesi Öğretim Üyesi

Prof. Dr. Oktay Kızılkaya 1973'te Iğdır İli Aralık İlçesinde dünyaya geldi. İlk, orta ve lise öğrenimini Aralık'ta, lisans eğitimini 1990-1994 yılları arasında Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünde tamamladı. Yüksek lisans öğrenimini 2005'te Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde, doktora öğrenimini 2011 yılında Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı'nda gerçekleştirdi.

1994'te Lisans eğitiminin ardından aynı yıl Eylül ayında Millî Eğitim Bakanlığı Ağrı İli Taşlıçay İlçesi İkiyamaç Köyüne sınıf öğretmeni olarak atandı. 1995 yılı Kasım ayında Kafkas Üniversitesi Rektörlüğüne Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi okutmanı olarak naklen geçiş yaptı. 1998 Kafkas Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalına öğretim görevlisi olarak atandı. 1998-2012 yılları arasında öğretim görevlisi olarak aynı üniversitede çalıştı.

2012 Mart ayında Kafkas Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalına Yrd. Doç. Dr. olarak atandı. 20 Nisan 2015'te Doçent unvanını aldı. 16 Haziran 2020'de Kafkas Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalına profesör olarak atandı. Halen aynı üniversitede görev yapmaktadır.

Osmanlı Tarihi, Azerbaycan Tarihi, Ermeni Meselesi üzerine çeşitli akademik çalışmaları bulunmaktadır.

23 Haziran 2025**Uluslararası Güncel Sorunlar**

Küresel ve bölgesel rekabet uluslararası ilişkilerde baş döndürücü bir değişim ve dönüşümle sonuçlanmaktadır. Devletler arası savaşlar, iç savaşlar, terörizm, ekonomik ve teknolojik rekabet, artan nüfus artışıyla birlikte kıt kaynakların her geçen gün daha da kritik hale gelmesi, düzenli ve düzensiz göçler, salgın hastalıklar devletlerin güvenlik anlayışını hızla değiştirmekte ve bu karmaşık ve hızla değişen gündemde karar almak ve uygulamak daha da zorlaşmaktadır.

Örneğin, Rusya-Ukrayna Savaşı nükleer silah kullanımını da içerecek şekilde her geçen gün daha tehlikeli hale gelirken, tüm dünya Gazze'deki soykırıma seyirci kalmaktadır. Terörizm tehdidi her geçen gün yeniden artarken, aynı ittifak içinde olan devletler bile müttefiklerine karşı tehdit oluşturan terör örgütlerine destek vermekten kaçınmamaktadır. Başta BM olmak üzere uluslararası örgütler bölgesel ve küresel sorunlara çözüm bulmakta yetersiz kalmaktadır.

Uluslararası güncel sorunları yakından takip etmek ve gelişmeleri doğru okumak dış politikada karar almak konusunda temel rolü oynamaktadır. İlgili devlet kurumları kadar üniversiteler ve düşünce kuruluşları da bu süreçte önemli rol oynamaktadır. Kapadokya Üniversitesi (KÜN) ve Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi (ANKASAM) iş birliğinde yürütülecek bu proje ile Uluslararası Güncel Sorunların bu konudaki uzmanlar ile tartışılması, ele alınması ve uluslararası bu sorunlara ilişkin olarak Türk Dış Politikasında alınacak kararlara ışık tutması amaçlanmaktadır.

Proje hakkında detaylı bilgiye;
<https://commonhorizon.kapadokya.edu.tr/> adresinden ulaşabilirsiniz.

Prof.Dr. Şafak OĞUZ

2019 yılında Doçentlik ve 2024 yılında Profesör unvanını alan Prof.Dr. Şafak OĞUZ, Türk Silahlı Kuvvetleri'ndeki (TSK) 23 yıllık hizmetinden sonra 2021 yılında emekli olmuştur. Görevi esnasında Birleşmiş Milletler (BM) ve Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) bünyesinde de çalışan OĞUZ, Kitle İmha Silahları, Terörizm, Uluslararası Güvenlik, Uluslararası Örgütler ve Barış ve Çatışma Çalışmaları konularında çalışmalar yapmaktadır. Prof.Dr. Şafak OĞUZ, halen Kapadokya Üniversitesi İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi Dekan Vekili olarak görev yapmaktadır. İyi derece İngilizce ve Almanca bilmektedir.

Prof. Dr. Mehmet Seyfettin EROL

Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden 1993'de mezun oldu. Boğaziçi Üniversitesi'nde 1995'de Yüksek Lisans çalışmasını tamamlayan Erol, 2005 yılında Ankara Üniversitesi'nde yaptı. 2009'da "Uluslararası İlişkiler" alanında doçent ve 2014 yılında da Profesörlük unvanlarını aldı.

Uzmanlık alanları, "Jeopolitik", "Kriz Yönetimi", "Güvenlik", "Türk Dış Politikası" ve "Türk Dünyası" olan Prof. Erol'un, bu konularda çok sayıda bilimsel makalesi ve kitabı bulunmaktadır.

Avrasya Dosyası, Karadeniz Araştırmaları, Gazi Akademik Bakış, Bölgesel Araştırmalar Dergisi, Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları dergileri editörlükleri ile TRT, Kanal A ve BBN Türk'te radyo-televizyon programları yapan, Türkiye'nin önde gelen dergi ve gazetelerinde köşe yazarlığı yapan-görüşleri yayımlanan Prof. Erol, bu çalışmalarından dolayı 2007'de Türk Dünyası Yazarlar ve Sanatçılar Vakfı (TÜRKSAY) "Türk Dünyası Hizmet Ödülü", 2015'de Türkiye Yazarlar Birliği (TYB) "Basın-Fikir Ödülü" başta olmak üzere çok sayıda ödüle layık görülmüştür.

Ufuk, Ankara ve Gazi Üniversitelerinde dersler veren Prof. Erol, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde öğretim üyesi olarak akademik çalışmalarını devam ettirmektedir. Türkiye'nin önde gelen düşünce merkezlerinde (ASAM, SDE, GSAM, USGAM) uzman ve kurucu başkan olarak görevler üstlenen Prof. Erol, 2016'dan bu yana Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi (ANKASAM) Kurucu Başkanı olarak bu alandaki faaliyetlerini devam ettirmektedir.